

DE CICERO-TRILOGIE

ROBERT HARRIS BIJ UITGEVERIJ CARGO

Vaderland
Enigma
Archangel
Pompeii
Imperium
Geest
Lustrum
De angst-index
De officier
Dictator
Conclaaf
München 1938
De tweede slaap

ROBERT HARRIS

De Cicero-trilogie

IMPERIUM

LUSTRUM

DICTATOR



2020

AMSTERDAM

Imperium

Copyright © 2006 Robert Harris

Copyright Nederlandse vertaling © 2006 Janneke Zwart en Miebeth van Horn

Eerste druk augustus 2006

Zestiende druk juli 2018

Lustrum

Copyright © 2009 Robert Harris

Copyright Nederlandse vertaling © 2009 Janneke Zwart

Eerste druk november 2009

Achtste druk juli 2018

Dictator

Copyright © 2015 Robert Harris

Copyright Nederlandse vertaling © 2015 Arjaan en Thijs van Nimwegen

Eerste druk oktober 2015

Vijfde druk augustus 2017

Cargo is een imprint van Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam

De Cicero-trilogie

Eerste druk februari 2020

Copyright © 2006, 2009, 2015 Robert Harris

Omslagontwerp Buro Blikgoed

Omslagbeeld Araldo De Luca/Getty Images

Vormgeving binnenwerk Perfect Service, Schoonhoven

Druk Wilco, Zutphen

ISBN 978 94 031 8960 4

NUR 305

uitgeverijcargo.nl

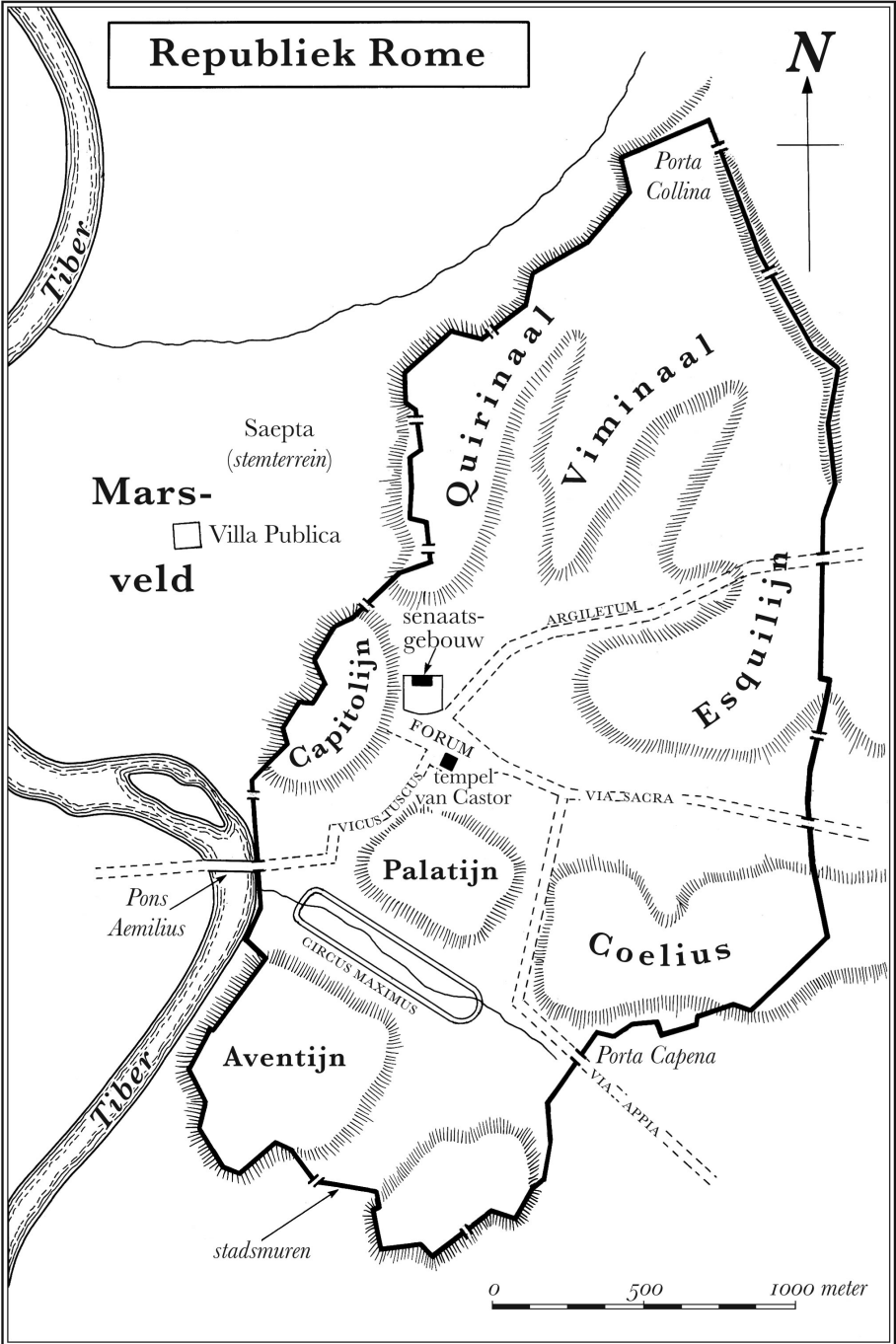
Inhoud

| | |
|----------|-----|
| Imperium | 7 |
| Lustrum | 375 |
| Dictator | 771 |

Imperium

Ter nagedachtenis van
Audrey Harris
1920-2005
en voor
Sam

Republiek Rome



TIRO, M. TULLIUS, de secretaris van Cicero. Niet alleen nam hij de dictaten van de redenaar op en assisteerde hij hem bij zijn literaire arbeid, maar hij was zelf ook een schrijver van enige naam en tevens de uitvinder van het stenografisch schrift, dat het mogelijk maakte om de woorden van openbare sprekers volledig en correct weer te geven, hoe snel ze ook spraken. Na de dood van Cicero kocht Tiro een boerderij in de omgeving van Puteoli, waar hij, volgens Hieronymus, tot zijn honderdste levensjaar woonde. Asconius Pedianus (in *Milon.* 38) verwijst naar het vierde boek over het leven van Cicero geschreven door Tiro.

Uit de *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Vol. III, onder redactie van William L. Smith, Londen 1851

Innumerabilia tua sunt in me officia, domestica, forensia, urbana, provincialia, in re privata, in publica, in studiis, in litteris nostris...

‘Ontelbaar zijn de diensten die je me bewezen hebt, in huis en buitenshuis, in Rome en in het buitenland, bij privé-aangelegenheden en publieke, bij mijn studies en literaire arbeid...’

Cicero, brief aan Tiro, 7 november 50 v.Chr.

DEEL EEN

Senator

79-70 v.Chr.

Urbem, urbem, mi Rufe, cole et in ista luce vive!

‘De stad! Blijf in de stad, mijn beste Rufus, en leef in de schijnwerpers!’

Cicero, brief aan Caelius, 26 juni 50 v.Chr.

I

Mijn naam is Tiro. Zesendertig jaar lang was ik de privé-secretaris van de Romeinse staatsman Cicero. In het begin was dit spannend, toen verbijsterend, vervolgens zwaar en ten slotte uitermate gevaarlijk. In die jaren heeft hij waarschijnlijk meer tijd met mij doorgebracht dan met enige andere persoon, inclusief zijn eigen gezin. Ik was aanwezig bij zijn privé-bijeenkomsten en bracht zijn geheime berichten over. Hij dicteerde me zijn redevoeringen, zijn brieven, zijn literaire werken en zelfs zijn gedichten: zulk een woordenvloed dat ik wat algemeen bekendstaat als het stenoschrift moest uitvinden om de stroom bij te kunnen houden, een systeem dat nog steeds wordt gebruikt om de debatten van de senaat op te tekenen en waarvoor mij onlangs een bescheiden uitkering is toegekend. Dit, samen met een paar legaten en de barmhartigheid van vrienden, is voldoende om in mijn oude dag te voorzien. Ik heb weinig nodig. Oude mensen leven van de lucht en ik ben erg oud, bijna honderd, zo wordt mij althans verteld.

In de decennia na zijn dood werd me vaak gevraagd, meestal op fluisterton, hoe Cicero nu echt was geweest, maar ik heb mij daar nooit over uitgelaten. Hoe kon ik weten wie een regeringsspion was en wie niet? Elk moment verwachtte ik te worden geëlimineerd. Maar aangezien mijn leven bijna ten einde is, en aangezien ik niets meer vrees – zelfs marteling niet, want ik zou vrijwel meteen bezwijken onder de handen van de *carnifex* of zijn assistenten – heb ik besloten dit werk aan te bieden als mijn antwoord. Het is gebaseerd op mijn geheugen en op de documenten die ik in beheer heb gekregen. Omdat mij onvermijdelijk nog maar weinig tijd is gegund, ben ik van plan het snel te schrijven, met behulp van mijn stenosysteem, op een twintigtal kleine rollen van het fijnste papier – niets minder dan Hieratica – dat

ik geruime tijd voor dit doel heb opgespaard. Ik vraag op voorhand vergiffenis voor al mijn fouten en stilistische gebreken. Ik bid ook tot de goden dat ik het einde bereik voor mijn eigen einde gekomen is. Cicero's laatste woorden aan mij waren een verzoek om de waarheid over hem te vertellen en dat is wat ik zal proberen te doen. Als hij niet altijd naar voren komt als een toonbeeld van deugd, dan zij het zo. Macht brengt een man een hoop weelde, maar een paar schone handen behoort daar zelden toe.

Want het is macht en de man die ik zal bezingen. Met macht bedoel ik staatkundige, politieke macht – het zogenaamde *imperium* –, de macht van leven en dood, zoals door de staat toegekend aan een individu. Vele honderden mannen streefden die macht na, maar Cicero was uniek in de geschiedenis van de republiek omdat hij daarbij door niets anders werd geholpen dan zijn eigen talent. Hij kwam niet, zoals Metellus of Hortensius, uit een van de vooraanstaande adellijke families, met generaties van politieke gunsten om op terug te vallen in verkiezingstijd. Hij had geen machtig leger om zijn kandidatuur te ondersteunen, zoals Pompeius of Caesar. Hij bezat niet Crassus' onmetelijke fortuin om zijn pad te effenen. Het enige wat hij bezat, was zijn stem, en op pure wilskracht maakte hij daar de beroemdste stem ter wereld van.

*

Ik was vierentwintig jaar oud toen ik bij hem in dienst kwam. Hij was zevenentwintig. Ik was een huisslaaf, geboren op het familielandgoed in de heuvels bij Arpinum, en had zelfs Rome nog nooit gezien. Hij was een jonge advocaat met een zwak zenuwgestel en aanzienlijke fysieke tekortkomingen die hij probeerde te overwinnen. Voor geen van ons beiden leek de toekomst veel in petto te hebben.

Indertijd was Cicero's stem nog niet het geduchte wapen waartoe hij zich later zou ontwikkelen, maar schrill en met een neiging tot stotteren. Het probleem lag er volgens mij in dat zijn hoofd zo overliep van de woorden dat ze op momenten van hoogspanning in zijn keel bleven steken, als een stel schapen dat zich, opgeduwd door de kudde

achter hen, tegelijkertijd door een hek probeert te persen. Hoe dan ook waren die woorden vaak te bombastisch om te worden begrepen door zijn publiek. ‘De geleerde’, zo noemden zijn ongedurige toehoorders hem, of ‘De Griek’, en die bijnamen waren niet als compliment bedoeld. Hoewel niemand aan zijn redenaarstalent twijfelde, was zijn lichaam te zwak om zijn ambitie te kunnen dragen, en urenlang pleiten, vaak in de openlucht en in alle jaargetijden, vormde een dermate grote aanslag op zijn stembanden dat hij nog dagen daarna schor was. Zijn chronische slapeloosheid en slechte spijsvertering maakten het er al niet beter op voor hem. Cru gezegd, als hij carrière wilde maken in de politiek, en dat was zijn grootste ambitie, had hij professionele hulp nodig. Hij besloot daarom Rome voor enige tijd te verlaten, zowel om zijn geest te verkwikken als om de toonaangevende leermeesters in de welsprekendheid te raadplegen, van wie de meeste in Griekenland en Klein-Azië woonden.

Omdat ik zijn vaders kleine bibliotheek beheerde en enige kennis van het Grieks bezat, vroeg Cicero of hij me mocht lenen, zoals je iemand een boek te leen vraagt, om hem te vergezellen naar het oosten. Ik zou als taak krijgen om de voorbereidingen te treffen, het vervoer te regelen, leermeesters te betalen enzovoort, en na een jaar zou ik dan teruggaan naar mijn oude meester. Uiteindelijk, zoals menig nuttig boek, werd ik nooit teruggebracht.

Op de dag van afvaart troffen we elkaar in de haven van Brundisium. Het was de periode van het consulaat van Servilius Vatia en Claudius Pulcher, het zeshonderdvijfenzeventigste jaar na de stichting van Rome. Cicero leek nog in niets op de imposante figuur die hij later zou worden, met een gezicht dat zo beroemd was dat hij nog niet door het stilste straatje kon wandelen zonder te worden herkend. (Ik vraag me af wat er gebeurd is met de duizenden borstbeelden en portretten die eens in zo veel huizen en openbare gebouwen prijkten. Zijn ze echt *allemaal* kapotgeslagen en verbrand?) De jongeman die die lenteochtend op de kade stond was mager en krom van gestalte, met een onnatuurlijk lange hals waarin een adamsappel, zo groot als de vuist van een baby, omhoog en omlaag schoot als hij slikte. Hij had uitpuilende ogen, zijn huid was vaal, zijn wangen ingevallen; kortom,

hij was het toonbeeld van ziekelijkheid. *Nou, Tiro, zo weet ik nog dat ik dacht, ik zou maar zo veel mogelijk genieten van deze reis, want lang zal hij niet duren.*

Allereerst deden we Athene aan voor de studie filosofie aan de Academie die Cicero graag wilde volgen. Ik droeg zijn tas naar de aula en wilde net weglopen toen hij me tegenhield en vroeg waar ik heen ging.

‘In de schaduw zitten bij de andere slaven,’ antwoordde ik, ‘tenzij ik nog wat anders voor u kan doen.’

‘Dat kun je zeker,’ zei hij. ‘Ik wil dat je zware arbeid gaat verrichten. Ik wil dat je met me mee naar binnen gaat en dat je het een en ander over filosofie leert, zodat ik iemand heb om mee te praten op onze lange reizen.’

Dus volgde ik hem naar binnen en smaakte zo het voorrecht om Antiochus van Ascalon in eigen persoon te horen spreken over de drie basisprincipes van het stoïcisme – dat deugd voldoende is voor geluk, dat niets behalve deugd goed is en dat men niet kan vertrouwen op emoties –, drie simpele regels die, als de mensen zich daar maar aan konden houden, de meeste problemen in de wereld zouden oplossen. Daarna discussieerden Cicero en ik vaak over zulke vraagstukken, en in dit rijk van het intellect speelde het standsverschil tussen ons geen rol. We bleven een halfjaar bij Antiochus en vervolgden toen onze weg voor het ware doel van onze reis.

De dominante retorische school van die tijd was de zogenaamde ‘Aziatische’ methode. De redevoeringen waren doorwrocht en bloemrijk, vol pompeuze zinnen en klinkende metrumen, en gingen vergezeld van veel wiegende bewegingen en heen en weer geloop. De belangrijkste vertegenwoordiger hiervan in Rome was Quintus Hortensius Hortalus, die alom werd beschouwd als de meest vooraanstaande redenaar van zijn tijd en wiens kunstige voetenwerk hem de bijnaam ‘de Dansende Meester’ had opgeleverd. Cicero, die de geheimen van zijn trucs wilde achterhalen, had besloten al Hortensius’ mentoren op te zoeken: Menippus van Stratonicea, Dionysius van Magnesia, Aeschylus van Cnidus, Xenocles van Adramyttium – hun namen alleen al zijn een afspiegeling van hun stijl. Cicero bracht weken door bij ieder

van hen en bestudeerde geduldig hun methoden tot hij het gevoel had dat hij ze volledig had doorgrond.

‘Tiro,’ zei hij op een avond tegen me, terwijl hij zat te kieskauwen boven zijn eeuwige bord gekookte groenten, ‘ik heb genoeg van die geparfumeerde druktemakers. Huur een boot van Loryma naar Rhodos. We gooien het over een andere boeg en schrijven ons in aan de school van Apollonius Molo.’

En zo gebeurde het dat we, op een lenteochtend vlak na de dageraad, toen het nauw van de Karpathische Zee zo glad en melkwit was als een parel (vergeef me deze incidentele metaforen, ik heb te veel Griekse poëzie gelezen om consequent in een sobere Latijnse stijl te schrijven), van het vasteland naar dat oude, ruige eiland werden geroeid, waar de gedrongen gestalte van Molo ons al op de kade stond op te wachten.

Deze Molo was een advocaat, geboren in Alabanda, die briljante pleidooien had gevoerd voor de Romeinse rechtbanken en zelfs was uitgenodigd om de senaat in het Grieks toe te spreken – een ongeken-de eer – waarna hij zich op Rhodos had gevestigd en er een retorische school had gesticht. Zijn theorie over redenaarskunst, precies het tegenovergestelde van die van de Aziaten, was simpel: beweeg niet te veel, houd je hoofd recht, dwaal niet van je onderwerp af, maak ze aan het lachen, maak ze aan het huilen, en als je ze voor je hebt gewonnen, ga dan snel zitten, ‘want niets,’ zei Molo, ‘droogt sneller op dan een traan’. Dit was veel meer naar Cicero’s smaak en hij gaf zich helemaal over aan Molo.

Molo’s eerste daad was hem die avond een kom hardgekookte eieren met ansjovissaus voor te zetten en toen Cicero die had leeggegeten – niet geheel zonder tegensputteren, dat kan ik je wel vertellen – liet hij die volgen door een stuk rood vlees, boven houtskool geschroeid, met een kop geitenmelk erbij. ‘Je moet massa kweken, jongeman,’ zei hij tegen hem, terwijl hij op zijn eigen stevige borst klopte. ‘Een zwak rietje heeft nog nooit een krachtige noot voortgebracht.’ Cicero keek hem kwaad aan, maar kauwde gehoorzaam tot zijn bord leeg was, en die avond, voor het eerst in maanden, viel hij in een diepe slaap. (Ik kan het weten, want ik sliep altijd op de grond voor zijn deur.)

Bij zonsopgang begonnen de gymnastieoefeningen. ‘Spreeken op het forum,’ zei Molo, ‘is vergelijkbaar met het lopen van een wedstrijd. Het vergt uithoudingsvermogen en kracht.’ Hij gaf Cicero een plagerig stompje, waarop deze een luid ‘oef’ uitstootte en naar achteren wankelde. Hij wist zich maar ternauwernood staande te houden. Molo liet hem met zijn benen uit elkaar staan, knieën gestrekt, en vervolgens twintig keer de grond aan weerszijden van zijn voeten aantikken door zijn bovenlichaam te buigen. Toen moest hij op zijn rug gaan liggen met zijn vingers verstrengeld achter zijn hoofd en herhaaldelijk omhoogkomen zonder zijn benen te verplaatsen. Daarna moest hij zich op zijn buik keren en zich puur op de kracht van zijn armen omhoogdrukken, weer twintig keer, weer zonder zijn knieën te buigen. Dat was het oefenschema van de eerste dag, en elke volgende dag werden daar meer oefeningen aan toegevoegd en nam de duur ervan toe. Cicero sliep weer uitstekend en had nu ook geen eetproblemen meer.

Voor de lessen in het declameren zelf nam Molo zijn ijverige pupil mee uit de schaduw van de binnenplaats de middaghitte in en liet hem zijn oefenstukken reciteren – meestal een rechtbankscène of een monoloog van Menander – onder het beklimmen van een steile helling. Op deze wijze, met de hagedissen die voor zijn voeten wegschoten en de snerpende cicaden in de olijfbomen als enige publiek, vergrootte Cicero de kracht in zijn longen en leerde hij een zo groot mogelijk aantal woorden voort te brengen op een enkele ademtocht. ‘Spreek vanuit je middenregister,’ zei Molo. ‘Daar zit de kracht. Niet te hoog of te laag.’ Voor spraakprojectie nam Molo hem in de namiddagen mee naar het kiezelstrand, mat tachtig flinke passen af (het maximale bereik van de menselijke stem) en liet hem tegen het bulderen en ruisen van de zee in declameren, dat naar zijn zeggen het dichtst in de buurt kwam van het geroezemoes van drieduizend mensen in de openlucht, of enige honderden onderling converserende mannen in de senaat. Dat waren afleidingen waaraan Cicero zou moeten wennen.

‘Maar hoe zit het dan met de inhoud van mijn woorden?’ vroeg Cicero. ‘Ik houd toch zeker hoofdzakelijk de aandacht vast door de kracht van mijn argumenten?’

Molo haalde zijn schouders op. ‘Ik ben niet zo geïnteresseerd in inhoud. Denk aan de woorden van Demosthenes: “Slechts drie dingen zijn van belang in de redenaarskunst. Stijl, stijl en stijl.”’

‘En mijn gestotter?’

‘Om je g-g-gestotter maak ik me ook niet d-d-druk,’ antwoordde Molo met een grijns en een knipoog. ‘Maar zonder gekheid, het maakt het juist interessanter en wekt de indruk van oprechtheid. Demosthenes zelf sliste een beetje. Het publiek identificeert zich met dit soort onvolkomenheden. Juist perfectie is saai. Ga nu een stukje verderop op het strand staan en probeer nog steeds zo te praten dat ik je kan verstaan.’

Zo genoot ik, vanaf dag een, het voorrecht om te zien hoe de kunst van de welsprekendheid van de ene meester op de andere werd doorgegeven. ‘Verwijfde knikjes met je hals zijn uit den boze, evenals friemelen met je vingers. Houd je schouders stil. Als je dan toch je vingers voor een gebaar moet gebruiken, plaats dan je middelvinger tegen je duim en strek de andere drie – zo is het goed, ja. De ogen kijken uiteraard altijd in de richting van het gebaar, behalve als we iets moeten afwijzen: “O goden, behoed ons voor die plaag!” of “Ik geloof niet dat mij die eer toekomt.”’

Niets mocht worden opgeschreven, want geen redenaar die die benaming waardig was zou het in zijn hoofd halen om een tekst voor te lezen of een bundeltje aantekeningen te raadplegen. Voor het uit het hoofd leren van een redevoering gaf Molo de voorkeur aan de standaardmethode, waarbij de spreker een denkbeeldige wandeling door zijn huis maakt. ‘Plaats het eerste punt dat je wilt aanroeren in de hal en stel je voor hoe het daar ligt, vervolgens het tweede in het atrium enzovoort, en maak zo een rondgang door het huis zoals je er normaal doorheen zou lopen. Wijs niet alleen elke kamer maar ook de nissen en beelden een deel van je redevoering toe. Alle plekken moeten helder verlicht en duidelijk omschreven zijn, zodat je ze goed kunt herkennen. Anders loop je wat in het rond te tasten als een dronkeman die zijn bed probeert te vinden na een feest.’

Cicero was die lente en zomer niet de enige leerling aan Molo’s academie. Na enige tijd kregen we versterking van Cicero’s jongere broer,

Quintus, en zijn neef, Lucius, en nog twee vrienden van hem: Servius, een scrupuleuze advocaat die rechter wilde worden en Atticus – de knappe, charmante Atticus – die niet geïnteresseerd was in redenaarskunst, want hij woonde in Athene, en al helemaal niet van plan was om iets te gaan doen in de politiek, maar die gewoon gesteld was op Cicero's gezelschap. Iedereen zette grote ogen op bij de metamorfose die zijn gezondheid en uiterlijk hadden ondergaan, en op hun laatste avond samen – want het was nu herfst en de tijd was gekomen om naar Rome terug te keren – verzamelden ze zich om het effect van Molo's lessen op zijn redenaarskunst te beluisteren.

Kon ik me maar herinneren waarover Cicero het die avond na het eten had, maar ik vrees dat ik het levende bewijs ben van Demosthenes' cynische opmerking dat inhoud volledig in het niet valt bij stijl. Ik stond discreet uit het zicht, in de schaduw, en het enige beeld dat ik nog voor me zie zijn de motten die als as rond de fakkels dansten, de sterrenzee boven de binnenplaats en de verrukte gezichten van de jonge mannen, rood in de vuurgloed, die op Cicero waren gericht. Maar ik herinner me nog wel Molo's woorden na afloop, toen zijn beschermeling, met een laatste knik van zijn hoofd naar de denkbeeldige jury, ging zitten. Na een lange stilte stond hij op en zei met schorre stem: 'Cicero, gefeliciteerd. Je doet me verstedd staan. Ik heb medelijden met Griekenland en zijn lot. Het enige waarop wij ons nog konden beroemen was de superioriteit van onze welsprekendheid, en nu heb jij je ook die toegeëigend. Ga terug,' zei hij, en wees met drie uitgestrekte vingers over het met lampen verlichte terras naar de donkere zee in de verte, 'ga terug, mijn jongen, *en verover Rome.*'

*

Goed. Dat is gemakkelijk gezegd. Maar hoe doe je dat? Hoe kun je Rome veroveren met je stem als enige wapen?

De eerste stap is duidelijk: zorg dat je senator wordt.

Om in die tijd toegang te krijgen tot de senaat moest je minimaal eenendertig jaar en miljonair zijn. Om precies te zijn, je diende de autoriteiten een miljoen sestertiën aan activa te tonen om je kandidaat

te kunnen stellen voor een senaatszetel tijdens de jaarlijkse verkiezingen in augustus, als er twintig nieuwe senatoren werden gekozen om degenen te vervangen die in het afgelopen jaar waren gestorven of die te arm waren geworden om hun zetel te behouden. Maar hoe moest Cicero aan een miljoen komen? Zijn vader beschikte in elk geval niet over zoveel geld, want het familielandgoed was maar klein en er rustte een zware hypotheek op. Hij kon derhalve kiezen uit de drie traditionele opties. Maar het geld verdienen zou te lang duren en het stellen zou te riskant zijn. Dus trouwde hij, vlak na onze terugkeer van Rhodos, met een vermogende vrouw. Terentia was zeventien, met een platte boezem en een kapsel van strakke zwarte krulletjes. Haar halfzus was een Vestaalse maagd, bewijs van de sociale status van haar familie. Belangrijker nog, ze was de eigenaresse van twee woonkazernes in de achterbuurten van Rome, een stuk bos in de buitenwijken en een boerderij, waarvan de totale waarde één en een kwart miljoen bedroeg. (Ach, Terentia: lelijk, voornaam en rijk – wat een type was jij! Ik zag haar een paar maanden geleden nog op de kustweg naar Napels. Ze zat in een open draagstoel en krijste naar haar dragers dat ze sneller moesten gaan, en afgezien van haar witte haren en rimpelige huid was ze geen spat veranderd.)

Dus werd Cicero na enige tijd senator – hij had zelfs de meeste stemmen behaald, want hij werd nu beschouwd als de op één na beste advocaat van Rome, na Hortensius – om vervolgens te worden uitgezonden voor het verplichte ambtsjaar, in zijn geval naar de provincie Sicilië, voordat hij zijn plaats in de senaat mocht innemen. Zijn officiële titel was quaestor, de laagste magistraat. Vrouwen mochten niet met hun echtgenoot mee tijdens hun detachering, dus bleef Terentia – ongetwijfeld tot zijn grote opluchting – thuis. Maar ik ging wel met hem mee, want tegen die tijd was ik al een soort verlengstuk van hem geworden, dat gedachteloos wordt gebruikt, als een extra hand of voet. Een van de redenen van mijn onmisbaarheid was de methode die ik had ontwikkeld om zijn woorden even snel te noteren als hij ze uitsprak. Vanuit een klein begin – ik kan zonder overdrijving zeggen dat ik de man ben die het &-teken heeft uitgevonden – groeide mijn systeem uiteindelijk uit tot een handboek met zo'n vierduizend sym-

bolen. Zo ontdekte ik bijvoorbeeld dat Cicero graag bepaalde zinsneden herhaalde, en ik leerde die te reduceren tot een streep, of zelfs een paar punten, waarmee ik bewees wat de meeste mensen al weten, dat politici in wezen steeds opnieuw dezelfde dingen zeggen. Hij dicteerde vanuit het bad en vanaf de bank, vanuit schommelende rijtuigen en op plattelandswandelingen. Hij raakte nooit door zijn woorden heen en ik raakte nooit door symbolen heen om ze te vangen en voor eeuwig vast te houden als ze door de lucht vlogen. We waren voor elkaar geschapen.

Maar laat ik terugkeren naar Sicilië. Wees niet bevreesd: ik zal ons werk niet in detail beschrijven. Zoals zo veel politieke zaken was het zelfs al saai toen we er nog middenin zaten, zonder er zestig jaar later nog eens bij stil te staan. Wel gedenkwaardig, en betekenisvol, was de reis terug naar huis. Cicero had die bewust een maand verzet, van maart naar april, zodat hij Puteoli zou aandoen tijdens het reces van de senaat, precies op het moment waarop iedereen die er enigszins toe deed in de politiek aan de Baai van Napels zat om er te genieten van de geneeskrachtige baden. Ik kreeg de opdracht de mooiste boot voor twaalf roeiers te huren die ik maar kon vinden, zodat hij in stijl de haven kon binnenvaren, voor het eerst gehuld in de met purper afgezette toga van een senator van de Romeinse republiek.

Want Cicero had zichzelf ervan overtuigd dat hij het zo goed had gedaan op Sicilië dat straks in Rome wel alle ogen op hem gericht zouden zijn. Op honderd verstikkende marktpleinen, in de schaduw van duizend stoffige, van wespen vergeven platanen, had hij het Romeins recht toegepast, op onpartijdige en waardige wijze. Hij had een enorme hoeveelheid graan ingekocht om de kiezers in de hoofdstad te voeden en dat weer tegen een extreem lage prijs van de hand gedaan. Zijn redevoeingen tijdens staatsceremoniën waren meesterstukken van tact geweest. Hij had zelfs belangstelling geveinsd voor de gesprekken van de plaatselijke bevolking. Hij wist dat hij zich goed van zijn taak had gekweten en in een stroom rapporten aan de senaat gaf hij hoog op over zijn prestaties. Ik moet bekennen dat ik ze af en toe wat afzwakte voordat ik ze aan de boodschapper meegaf, en probeerde hem in bedekte termen duidelijk te maken dat Sicilië toch niet

bepaald het centrum van de wereld was. Hij sloeg geen acht op me.

Ik zie hem daar nog op de voorstevan staan bij onze terugkeer naar Italië, turend naar de kade van Puteoli. Ik weet niet wat hij verwachtte. Een fanfare om hem in te halen? Een consulaire delegatie om hem een lauwerkrans aan te bieden? Er stond inderdaad een menigte, maar niet voor hem. Hortensius, die zijn zinnen al op het consulaat had gezet, gaf een banket op diverse vrolijk gekleurde pleziervaartuigen die een stukje verderop voor anker lagen, en er wachtten nog gasten op een boot om hen naar het feest te brengen. Cicero ging aan wal, onopgemerkt. Hij keek in verwarring om zich heen en op dat moment kwam een groepje feestvierders, die zijn glimmende senatortoga zagen, op hem afgesneld. Hij rechte vol verwachting zijn rug.

‘Senator,’ riep een van hen, ‘is er nog nieuws uit Rome?’

Cicero slaagde er op de een of andere manier in om te blijven glimlachen. ‘Ik kom niet uit Rome, mijn beste man. Ik keer net terug uit mijn provincie.’

Een man met rood haar, ongetwijfeld al dronken, zei: ‘Oooo! Mijn beste man! Hij keert net terug uit zijn *provincie*...’

Er klonk een amper onderdrukte proest.

‘Wat is daar zo grappig aan?’ kwam een derde tussenbeide, die niet wilde dat het op ruzie zou uitlopen. ‘Wist je dat niet? Hij is in Afrika geweest.’

Cicero’s glimlach was nu beslist heroïsch te noemen. ‘Sicilië, om precies te zijn.’

Er kunnen nog meer woorden in die trant zijn gevallen. Dat weet ik niet meer. Geleidelijk aan gingen de mensen uiteen toen ze beseften dat er geen roddels uit de stad te vernemen zouden zijn en al snel daarna kwam Hortensius eraan, die de rest van zijn gasten naar hun boten begeleidde. Hij knikte Cicero op zich beleefd genoeg toe, maar nodigde hem nadrukkelijk niet uit. We bleven alleen achter.

Een onbenullig incident, zou je denken, en toch placht Cicero zelf te zeggen dat dit het moment was waarop zijn ambitie zich in hem tot steen verhardde. Hij was vernederd – vernederd door zijn eigen ijdelheid – en ruw met zijn neus gedrukt op zijn nietigheid in de wereld. Hij stond daar lange tijd, te kijken naar hoe Hortensius en zijn vrien-

den verderop op het water feestvierden en te luisteren naar de vrolijke fluittonen, en toen hij zich afwendde, was hij een ander mens. Ik overdrijf niet. Ik zag het in zijn ogen. *Goed dan, leek zijn gezicht uit te drukken, jullie dwazen kunnen pret maken; ik ga aan het werk.*

‘Ik ben geneigd te denken, heren, dat deze ervaring waardevoller voor mij was dan wanneer ik was ingehaald met daverend applaus. Vanaf dat ogenblik hield ik me niet langer bezig met wat de wereld waarschijnlijk over mij te horen zou krijgen, maar zorgde ik ervoor dat ik elke dag in eigen persoon werd gezien. Ik leefde in de openbaarheid. Ik ging vaak naar het forum. Mijn portier noch slaap weerhield ook maar iemand ervan om me te spreken. Zelfs als ik niets te doen had, hield ik me nog met iets bezig, en als gevolg daarvan was vrije tijd een fenomeen dat ik nooit heb gekend.’

Niet zo lang geleden stuitte ik op deze passage in een van zijn redevoeringen en ik kan instaan voor de waarheid ervan. Hij liep de haven uit als een slaapwandelaar, omhoog door Puteoli en de hoofdweg op zonder ook maar eenmaal om te kijken. Ik sjouwde achter hem aan met zoveel bagage als ik maar kon dragen. Aanvankelijk waren zijn stappen traag en bedachtzaam, maar geleidelijk aan versnelden ze, tot hij op het laatst zo hard in de richting van Rome beende dat het me moeite kostte om hem bij te houden.

En hiermee eindigt mijn eerste papierrol en begint het echte verhaal van Marcus Tullius Cicero.